

DOKUMENTA

SOFIJA BOŽIĆ, naučni saradnik
Institut za noviju istoriju Srbije
Beograd, Trg Nikole Pašića 11

UDK 94:323.1(=163.42)(497.1)"193"
32:929 Војновић Л.(044)

JEDNO NEPOZNATO PISMO LUJA VOJNOVIĆA*

Lujo Vojnović, diplomata i pisac, potomak Vojnovića, srpske plemićke porodice iz nemanjićkih vremena koja je, posle dolaska Turaka, sišla u Herceg Novi a zatim se rasula na razne strane, rođen je 1864. godine u Splitu. Kao doktor pravnih nauka, bavio se advokaturom, a zatim prešao u službu crnogorskog kneza Nikole. U Crnoj Gori obavljao je visoke državne funkcije (ministar pravde, opunomoćeni poslanik Crne Gore u Vatikanu). Takođe, izvesno vreme proveo je, kao vaspitač prinčeva, na beogradskom i sofijskom dvoru. Vrativši se zatim u službu kralja Nikole, kao predstavnik Crne Gore na konferenciji u Londonu 1913. godine potpisao je mir s Turskom. Za vreme Prvog svetskog rata radio je za srpsku vladu u Rimu i Parizu. Učestvovao je na Versajskoj mirovnoj konferenciji, a u međuratnom periodu boravio je i u Parizu kao jugoslovenski predstavnik u Institutu za međunarodnu intelektualnu saradnju pri Ligi naroda. Drugi svetski rat proveo je u Zagrebu, gde je i umro 1951, u dubokoj starosti.¹

Pored diplomatije, Lujo Vojnović se bavio i književnošću i naučnim radom. Proučavao je istoriju Dubrovnika i Dalmacije. Najpoznatija su mu dela *Pad Dubrovnika*, *Dubrovnik i Osmansko carstvo*, *Istorija Dalmacije* (na francuskom), *Književni časovi*, *Dubrovačke elegije* i *Istorija Dubrovačke Republike*.

O Luju Vojnoviću se ne može govoriti a da se ne pomene i to da je pripadao pokretu Srba katolika koji su u vreme njegove mladosti i zrelog doba imali značajnu ulogu u javnom životu Dubrovnika i Dalmacije uopšte.²

* Rad je deo projekta *Srbi i Srbija u jugoslovenskom i međunarodnom kontekstu: unutrašnji razvitak i položaj u evropskoj/svetskoj zajednici* (br. 47027) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹ Љ. Бошковић, „Војновић Лујо“, *Српски биографски речник* 2, Нови Сад 2006, 301–302.

² Као млад човек, Лујо Војновић је конкурисао на место професора Велике школе, како би остварио своју жељу да се досели у Београд и живи у Србији. Зоран Живковић Христић, *Један неуспео покушај Луја Војновића да постане професор Велике школе у Београду*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. 76/2010, 115–129. – О Србима католицима подробније: Лујо Бакотић, *Срби у Далмацији од пада Млетачке Републике до уједињења*, Београд 1939; Лазо М. Костић, *Католички Срби: политичко-историјска расправа*, Торонто 1965; Јорјо Тадић, *Сабласти круже Југославијом*, Историјски часопис, св. 18, 1971, 45–52; Коста Милутиновић, *О покрету Срба католика у Далмацији, Дубровнику и Боки Которској 1848–1914*, Зборник о Србима у Хрватској 1, Београд 1989, 33–90; Јеремија Д. Митровић, *Српство*

Pismo koje objavljujemo upućeno je predsedniku vlade Kraljevine Jugoslavije Dragiši Cvetkoviću i nastalo je u vreme pregovora vlade sa hrvatskim pokretom oko državnog preuređenja. Hrvatsko pitanje, aktuelno od samog ujedinjenja, kontinuirano je opterećivalo međunacionalne odnose u Kraljevini i, preteći razgradnjom države, dovodilo u pitanje opstanak zemlje. Srpske političke snage, vladajuće i opozicione, pokušavale su na različite načine da hrvatsku stranu privole na neku vrstu saradnje. To je najpre pošlo za rukom Udruženoj opoziciji, neformalnom savezu tri pretežno srpske stranke (Radikalne, Demokratske i Saveza zemljoradnika), koja je 8. oktobra 1937. zaključila sporazum sa Seljačko-demokratskom koalicijom, ali je u isto vreme i knez Pavle, prvi namesnik, koji je vladao u ime maloletnog kralja Petra II Karadorđevića, vodio pregovore sa hrvatskim vođom Vladkom Mačekom. Posle uklanjanja Milana Stojadinovića,³ knežev poverenik za odnose sa Hrvatima postao je prvi čovek novoformirane vladajuće garniture Dragiša Cvetković. Stupivši na vlast februara 1939, D. Cvetković je ostavku kabineta svog prethodnika motivisao potrebom rešavanja hrvatskog pitanja, na šta je sveo i suštinu programa svoje vlade.⁴ On je intenzivirao rasprave o procesu državnog preuređenja, više puta se sastajući i razgovarajući sa Mačekom. Susreti i pregovori dvojice političara trajali su, s prekidima, od 2. aprila do 26. avgusta, kada je sporazum konačno zaključen. Uvaživši gledište hrvatske strane koja je svoje nacionalno-političko pitanje isticala kao prioritarno, insistirajući na posebnom statusu Hrvatske u okviru Jugoslavije, Cvetković je upravo na toj osnovi i vodio pregovore (izazivajući zbog toga nezadovoljstvo opozicionih snaga u Srbiji kojima je bilo stalo prvenstveno do demokratizacije političkog života, dok su pitanje teritorijalnog obima Hrvatske i njenih nadležnosti želele da odlože za kasnije), raspravljajući sa Mačekom pre svega o teritorijalnom razgraničenju.⁵

U pismu, L. Vojnović protestuje protiv jednog govora zagrebačkog nadbiskupa, u kome je Alojzije Stepinac podvukao navodno nezavidan položaj

Дубровника, Београд 1992; Светозар Борак, *Срби католици*, Београд 1998; др Никола Жутић – Велебитски, *Срби римокатолици такозвани Хрвати: „Срби сви и свуда“ – „Хрватске земље“ без Хрвата*, Београд 2006; *Љетопис Матице српске у Дубровнику – реферати и саопштења: зборник радова I*, приредио др Момчило Суботић, Београд 2010.

³ Више о паду Милана Стојадиновића: Душан Бибер, *О паду Стојадиновићеве владе*, Историја 20. века, Зборник радова VIII, Београд 1968, 5–66; Лјубо Бобан, *Маček и политика Хрватске сељачке странке 1928–1941: из повести хрватског питања*, Загреб 1974, 461–481; Драган Тешић, *Југословенска радикална заједница у Србији 1935–1939*, Београд 1997, 389–401.

⁴ Бранко Петрановић, Момчило Зећевић, *Југославија 1918–1988: тематска збирка докумената*, Београд 1988, 423–433.

⁵ Споразумом је створена Бановина Хрватска, у чијем су се оквиру наше Савска и Приморска бановина и више срезова из других бановина, истовремено добивши одређене компетенције које су превазилазиле надлежности осталих бановина. Подробије о преговорима о државном преуређењу: Лјубо Бобан, *Споразум Цветковић–Маček*, Београд 1965; Лј. Бобан, *Маček и политика Хрватске сељачке странке 1928–1941...*; Мира Радојевић, *Удружена опозиција 1935–1939*, Београд 1994.

hrvatskog naroda pod jugoslovenskim krovom, i protiv interpretacije celog događaja u kome je izrečen taj govor u hrvatskoj štampi. L. Vojnović je takođe upozorio D. Cvetkovića na jednu poslanicu hrvatskih nadbiskupa hrvatskom narodu, u kojoj se napadaju država i Srbi. On je bio ogorčen zbog činjenice da se, upravo u trenutku kada predsednik vlade ulaže ogromne napore radi postizanja sporazuma sa hrvatskom stranom i rešavanja hrvatskog pitanja na način koji neće ugroziti postojanje jugoslovenske zajednice, najviši dostojanstvenici Rimokatoličke crkve kod Hrvata usuđuju da „razdražuju“ taj narod protiv države i to čine potpuno neometano od strane državnih vlasti. Vojnović je, naime, bio mišljenja da bi svi biskupi morali biti pozvani na strogu odgovornost pred ministra pravde i vera, a da bi njihova poslanica, pisana s tendencijom, morala biti zabranjena. Interes naroda i države je za autora pisma bio na prvom mestu, tako da sve što deluje protiv tog interesa, pa makar to bila i crkva čiji je on bio odani vernik i koja je, u Vojnovićevom shvatanju, trebalo da bude angažovana na širenju mira, tolerancije i ljubavi, zaslužuje svaku osudu. Podsticanje nezadovoljstva umesto nastojanja predstavnika crkve da se ono ublaži činilo je, prema njegovom mišljenju, potpuno uzaludnim sve pregovore i svaki mogući sporazum, te bi zbog toga, savetovao je Vojnović D. Cvetkovića, trebalo da jugoslovenski poslanik u Vatikanu digne glas protiv počinjene zloupotrebe svešteničkog poziva. Kao odgovor, on je očekivao da Sveta stolica uputi oštar ukor prekršiocima i da naredi katoličkom episkopatu da zauzme drugačiji, pozitivniji stav prema državi. Vojnoviću nije promaklo ni to da episkopat otvoreno koristi atribut „hrvatski“, iako Hrvatska nije nezavisna država, niti da u biskupskoj poslanici nema ni pomena o Jugoslaviji i Kruni. Autor pisma iskoristio je priliku i da D. Cvetkoviću diskretno napomene kako bi faktori koji su uključeni u osmišljavanje sporazuma trebalo da se konsultuju sa izvesnim brojem „državotvornih“ Hrvata i Srba koji su upućeni u spor i koji razumeju psihologiju Hrvata.

Pismo se čuva u „Obiteljskom fondu Vojnović“ u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, pod signaturom HR-HDA-781-32. Pisano je latinicom i ima 12 strana. Pored te, rukom pisane verzije, sačuvana je i prekucana verzija (3 strane), u koju je sam Vojnović naknadno uneo izvesne ispravke. Ovde objavljujemo upravo tu verziju, sa autorovim korekcijama, a u napomenama dajemo i prvobitni tekst.

Zagreb, 17 Jula 1939

Gospodine Pretsedniče,

U izvršenju svoje patriotske dužnosti, slobodan sam obratiti Vam pažnju na govor što ga je zagrebački nadbiskup onomadne izrekao na hodočašću Zagrebčana u Mariju Bistricu. Naći ćete taj govor ovde u priloženom ostrišku iz „Zagrebačkoga Lista“. Po mišljenju, dakle, gospodina nadbiskupa, hrvatski se

narod nalazi „u bedi i nevolji“ a sam list konstatuje – kako, u ostalome, svi hrvatski listovi – da je ovo hodočašće bio „manifestacija hrvatske narodne svijesti i odlučnosti“.

Svaki bi moj komentar samo oslabio oštrinu gornjih reči.

Ja sam u toliko slobodniji da Vam na ove žalosne pojave obratim pažnju, što sam, u prkos navaljivanjima iz Beograda, – ja sam bio u Parizu na svojoj delegatskoj dužnosti kod Megjunarodnoga Instituta za intelektualno saradnju – da bih i ja potpisao poznatu Vam interpelaciju, odrekao svoj potpis, ne želeći ni Kr. Namjesništvu ni Vama da učinim ni najmanju poteškoću.

Ne znam dali Vam je poznat spis kome je natpis: „Hrvatski biskupi svom Hrvatskom Narodu“ publikovan u januaru, nakon biskupskih konferencija u Zagrebu.

Meni nije poznata jedna biskupska poslanica koja bi više kiptila od istorijskih izvrtanja i laži, niti koja bi više bila prožeta licemernom zlobom i nespretno prikrivenim napadajima na državu i na srpski deo našega naroda. Ja sam se naprosto zgrnuo čitajući taj nečuveni spis, na koji sam tek sad naišao, i čudio se kako ga ministar pravde i vera nije zabranio i nije pozvao na strogu odgovornost svih 14 naših biskupa, odnosno da pretsednik biskupskih konferencija nije pozvat bio u Beograd ad audiendum verbum regium!⁶

Zar se tako shvaća sporazum sa hrvatske strane?!⁷ I neka Vas ni najmanje ne uteši⁸ fakt, što je nadbiskup Stepinac držao onomadne službu božju pred katoličkim vojnicima i držao im patriotski govor! Licemerstvo i politički fanatizam udružuju se u našem sveštenstvu⁹ u jednu jedinu celinu i popunjuju se.

Dakle, u trenutku kad Vi pregovarate sa šefom bivše hrvatske seljačke stranke,¹⁰ crkveni katolički poglavice u Hrvatskoj, u Dalmaciji i u Vojvodini razdražuju narod protiv Države, pa onda¹¹ kako bi se¹² mogla stvoriti ona „atmosfera poverenja“ o kojoj ste Vi nekada rečito govorili?

Meni je u toliko lakše govoriti o razornom radu katoličkoga visokoga i nižega sveštenstva, što sam i ja, kako sigurno znate, veran katolik, ali je za mene interes naroda i države na prvome mestu i baš zato što sam katolik ne ću nikada oprostiti svome sveštenstvu razuzdane preteranosti koje razdražuju narod i postepeno pripremaju udesno razdvajanje jedinstva, što ga je sam Bog odredio, osnovao i do sada štutio. Ja – kao svaki pravi katolik – shvaćam crkvu kao posrednicu i rasadnicu mira, snošljivosti, uzajamne ljubavi. Ako se njeni sveštenici iznevere tome pozivu, uzaludni su svi pregovori, svi sporazumi! Nije li Hristos rekao svo-

⁶ Na odgovornost.

⁷ „sa Hrvatima“, kako je najpre napisao, Vojnović je prepravio u: „sa hrvatske strane“.

⁸ Prvobitno je umesto „uteši“ bilo napisano „omekša“.

⁹ Rečju „sveštenstvo“ Vojnović je zamenio reč „klir“.

¹⁰ Vladko Maček.

¹¹ Naknadno ubačena reč.

¹² Na ovom mestu je stajalo „na taj način“, a zatim je precrtano.

jim učenicima: Vi ste so zemlji;¹³ Ako so obljutavi, čim će se osoliti? Ona već ne će biti ni zašto, osim da se prospe na polje i da je ljudi pogaze“. /Ev. po Matiju V, 13/.

Za to držim, gospodine Pretsedniče, da bi potrebno bilo da naš poslanik¹⁴ kod Svete Stolice podigne glas protiv ovako flagrantne zloupotrebe svešteničkog poziva i da bi s njezine strane došao oštar ukor i naredba katoličkome episkopatu /koi se tendenciozno nazivlje „Hrvatskim“ kao da je Francuski i Nemački, dok Hrvatska nije nezavisna država/ da promeni svoj stav prema Jugoslovenskoj Državi /u pomenutoj poslanici nema ni traga o Jugoslaviji, o Kralju, o Državi uopšte itd./.

Ja ne znam gospodine Pretsedniče, što se nalazi u projektu „sporazuma“. Sve se drži u najvećoj tajnosti, dok mislim da bi se bilo moglo saslušati mišljenje nekolicine državotvornih Hrvata i Srba, veštih svim pitanjima što se odnose na naš nesretni spor kao i veštih psihologiji Hrvata.¹⁵

Kad stvar dogje pred Narodno Prestavništvo, smatraću da mi je najsvetija dužnost savesno proučiti odnosni zakonski projekt i o njemu izreći sud po svojoj duši, u punoj svesti svoje čisto¹⁶ lične odgovornosti prema narodu i državi.

Želeći potpun uspeh Vašim patriotskim naporima, čast mi je, gospodine Pretsedniče, beležiti se Vaš iskreno odani

Dr Lujo Vojnović

¹³ Rečenicu „Nije li Hristos rekao svojim učenicima: Vi ste so zemlji;“ autor je naknadno ubacio.

¹⁴ Vojnović je najpre napisao „da biste imali narediti našem poslaniku“, ali je najzad odlučio da upotrebi blaže reči.

¹⁵ Imenom Hrvata zamenjena je sintagma „našeg naroda“.

¹⁶ Naknadno ubačena reč.